

Приходько О. Ю., к.пед.н., доцент (Національний авіаційний університет, м. Київ)

АНТИКОЛОНІАЛЬНА РЕВІЗІЯ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ У РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «КУЛАК»

***Анотація.** В статті досліджено світоглядні позиції У. Самчука, розкриті ним у романі «Кулак» та пов'язані з утвердженням української національної антирадянської та евентуально європейської ідентичності. Розкрито, що репрезентований твір постає виразно антиколоніальним за своїм ідейним спрямуванням. Обґрунтовано, що у романі здійснено історичну реконструкцію та епістемологічну ревізію стереотипних поглядів на Радянський Союз. Розкрито, що в творі образ головного героя Лева Бойчука постає втіленням ідеалістично-романтичного світогляду, який водночас реалізує можливість сутнісного бачення реальності. Показано, що він проходить шлях від захоплення радянською дійсністю до дистанціювання від неї й іманентного неприйняття як «чужої» та небезпечної.*

***Ключові слова:** Улас Самчук, роман «Кулак», Лев Бойчук, світогляд, радянська дійсність.*

***Аннотация.** В статье исследованы мировоззренческие позиции У. Самчука, которые раскрыты им в романе «Кулак» и связанные с утверждением украинской национальной антисоветской и эвентуально европейской идентичности. Раскрыто, что представленное произведение предстает явно антиколониальным за своей идейной направленностью. Обосновано, что в романе осуществлена историческая деконструкция и эпистемологическая ревидия стереотипных взглядов на Советский Союз. Раскрыто, что в произведении образ главного героя Лева Бойчука предстает воплощением идеалистически-романтического мировоззрения, которое одновременно реализует возможность сущностного видения реальности. Показано, что он проходит путь от увлечения советской действительностью до дистанцирования от нее и имманентного неприятия как «чужой» и опасной.*

***Ключевые слова:** Улас Самчук, роман «Кулак», Лев Бойчук, мировоззрение, советская действительность.*

***Annotation.** The novel «Kulak» («Tight-Fisted») represents specific philosophical viewpoints of the author related to the implementation of the Ukrainian national identity as the identity anti-Soviet and European. Moreover, the novel is supposed to be anticolonial. The historical deconstruction and*

epistemological revision of the stereotypes regarding the Soviet Union have been outlined in the text. The protagonist Lev Boychuk is a representation of the idealistic and romantic views which give the possibility to have a «true vision» of the reality. He passes his way from admiring of the Soviet reality to escaping from it and its immanent neglecting as «alien» and dangerous.

Key words: *Ulas Samchuk, novel «Kulak» («Tight-Fisted»), Lev Boychuk, views, Soviet reality.*

Українська проза ХХ ст. як артефакт складної і драматичної історії нації зосереджена на її художньому осмисленні, болючому пошукові відповідей на складні питання доби, знаходженні та реконструюванні питомої національної ідентичності українців у вітчизняному та європейському просторі.

Входження Уласа Самчука у літературу відбувається з опублікуванням його першого роману «Кулак», що не лише засвідчив появу нового і свіжого таланту на терені української еміграційної прози 20–30-х рр. ХХ століття, а й став відбитком драматичної пореволюційної доби в Україні, розкраяної на шматки, поневоленої імперіями, що в процесі болючого самоствердження опинилася на перехресті двох світів – європейського Заходу і зрадянського Сходу.

Роман «Кулак» вперше був видрукований у 1931 році на сторінках «Літературно-наукового вісника», редагованого Дмитром Донцовим у Львові. Книжкове видання було здійснено у 1937 році в Чернівцях, що входили до складу Румунії. Вихід роману припав на піковий період тоталітаризму в СРСР: колективізації, розкуркулення, голодомору, час жорстоких репресій і розправи над українською інтелігенцією та фізичного винищення селянства.

Метою нашої статті є дослідження світоглядної позиції У. Самчука, розкритої ним у романі «Кулак», яка пов'язана з утвердженням української національної антирадянської та евентуально європейської ідентичності.

Будучи тонким аналітиком і водночас палким патріотом своєї нації, Улас Самчук пильно слідкував за подіями, що відбувалися в підрадянській Україні, вболівав за долю своїх співвітчизників. Тому вже перший роман молодого письменника став виразно антирадянським, опозиційним до системи. У романі «Кулак» автор з усією майстерністю оповідача, публіциста, психолога, аналітика і зрештою реаліста не лише відтворив початок розвою тоталітаризму в СРСР, а й альтернативно змоделивав тип нової дієвої людини-українця, здатної протистояти неволі й насильству над людиною.

В основу роману У. Самчук поклав подію, узятую з власного життя, – невдалий перехід польсько-радянського кордону в 1924 році, і як наслідок – піврічне тюремне ув'язнення. Здібному юнакові неймовірно хотілося

потрапити до Києва, де, на його думку, він міг зреалізуватися як письменник. У першій частині мемуарної діалогії «На білому коні. На коні вороному» цей епізод зі своєї біографії У. Самчук відтворює так: «Біля Лановець, на границі, серед темної дощової ночі нас ошелешило несподіване польське «стуй!»; нас спіймали, везли назад до Крем'янця, передали «дефензиви», багато питали, досить били, дома зробили трус, знайшли наші гімназійні журнали, які я редагував, пришили до цього нелегальщину, додали півроку в'язниці» [1, с. 115].

Дві частини роману «Кулак» становить історія духовного переродження і змужніння Лева Бойчука, який у фіналі твору постає тією силою, що здатна вивести свою країну зі стану колаборації.

На початку роману Лев Бойчук – мрійник-ідеаліст, перейнявшись більшовицькими ідеями, в пошуках правди й високої мети свого життя – «потрапити до Києва, до вимріяного в уяві золотоговерхого Києва», де «він буде вчитися у «вузі», буде працювати в рядах будівничих соціалістичного господарства», невдало переходить польсько-радянський кордон, наївно плекаючи надію самореалізуватися у вільній державі – радянській Україні, потрапляє до польської в'язниці.

Проте вже на перших сторінках роману традиційно у самчуківському стилі вустами головного героя до читача владно промовляє голос автора: ця вимріяна країна, до якої так прагне дістатися Лев, – це «країна вільної праці, країна панування слабих, малих, бідняків, гнаних, обдертих, переслідуваних, чорних мозолястих рук, обмитих кривавим потом облич, країна щирих сердець, що їм людський добробут, добробут загальний дорожче рідних батька й матері, дорожче традицій, батьківщини, рідної землі й усього святого» [2, с. 13]. Іронічний підтекст градації, використаної автором, – очевидний.

Остаточно ідеалістичні мрії Лева про величність і місіонерство країни Рад розвінчуються у в'язниці. Перед юнаком проходить галерея персонажів, що, зазнавши «щастя» буття у СРСР, опинилися за ґратами. Майстерність композиції першої частини роману полягає у поліфонії оповіді, що реалізується або через заміну наратора, або перенесення акценту оповіді з головного героя на інших персонажів, імена яких винесено у назви розділів («Йорданов», «Шабелян», «Китай», «Павловський»). І росіянин купець Йорданов, і українець селянин Шабелян, і гендляр єврей Китай, і молодий талановитий художник Павловський – усі стали жертвами більшовицької системи, «злочинцями» супроти влади, що «залізним невидимим кулаком» «чавила», «заставивши на всі лади вертітися».

Абсурдність, алогічність і антигуманність доби, розгубленість і беззахисність людини у хронології кривавих реалій перемоги й становлення більшовизму символічно відтворює наповнена філософським змістом картина, яку малює у в'язниці Юрій Павловський: «Хаос! –

кричить вона (картина – П.О.). Годинник крає час, мікрони матерії кружляють навколо» [2, с. 321]. Годинник уособлює час, людське буття, неспинний рух уперед, зміну суспільних устроїв, систем, ідеологій. Хаос із «мікронів матерії» – символ розшматованої реальності і понівеченого людства у ній, оскільки годинник на той момент фіксує добу сум'яття й невизначеності.

Найвищою і найдраматичнішою точкою оповіді, що спричинилася до кардинальної зміни світогляду Лева, переломним моментом у свідомості юнака стала розповідь Микити Шабеляна, селянина-хлібороба, за радянською термінологією – кулака, що був безмежно залюблений у землю і працю біля неї, за словами Йорданова, «не людина – а зерно пшениці». Доведений до стану афекту беззаконням швидкоспеченої більшовицької влади, яка в особі його брата-бандита конфіскувала кров'ю і потом окроплену землю і все майно, Шабелян відтинає власній дитині руку і як дітовбивця потрапляє до в'язниці. Життєві історії в'язнів є калейдоскопом злочинів радянської влади проти людини, людини – розумної, талановитої, винахідливої, підприємливої. Така композиція першої частини роману є вмотивованою і підпорядковується авторському задумові – поступовому позбавленню свого героя радянофільських поглядів.

Вийшовши з в'язниці – Лев Бойчук шукає нову життєву мету. Пройшовши стадію катарсису – «він сам у своїх руках», він оновлена людина, сповнена вітаїстичної енергії і сил, бажання діяти і перемагати. У. Самчук моделює типowo екзистенційну ситуацію, коли герой опиняється перед вибором у пограничній (кризовій) ситуації. «Він тепер сам один на великому роздоріжжі. Перед ним камінь з написами: поїдеш просто – убіту биті. Поїдеш вправо – богату биті. Поїдеш вліво – женату биті. Куди? Його тягне туди, просто, де страшна далечінь ховає смерть. Ні. Не вмирати йому. Поїхати просто назустріч смерті й перемогти її» [2, с. 128].

Письменнику імпонує донцовський тип сильної вольової особистості, здатної міцним кулаком відстоювати інтереси свого народу, на боротьбу і самопожертву заради мети. Таким є його герой з символічним іменем – Лев (сила) і прізвиськом – Бойчук (боротьба).

Друга частина роману – історія становлення і зросту нового типу українця, здатного невтомною працею вивести свою країну на європейський і світовий рівень. Визначаючи для себе основні життєві пріоритети, Лев Бойчук віднаходить себе в підприємницькій діяльності. «Робити гроші» для своєї країни – стає його життєвим кредо. З ним відбуваються стрімкі метаморфози, пов'язані з непереборним бажанням працювати: «Праця – це великанська рушійна сила всього. Вона міняє людину, вона ушляхетнює її й надає життю справжній сенс» [2, с. 177]. У Левові прокидається сильний, вольовий, холоднокровний бізнесмен-трудоголік, що «набув рис справжнього хижака, в якого починають

ворушитись на лапах пазурі». Відтепер сенс його життя у вічному русі, самовдосконаленні й праці: «Ніколи не знав спокою. Спокій – для мене смерть. Цей вічний рух! У цьому я чую силу людську, волю й людський геній» [2, с. 201].

Через образ головного героя та його однодумців У. Самчук порушує проблему національного, соціального, економічного утвердження українців на своїй землі й висловлює свої державотворчі ідеї: «Лев думав над своїми проектами, снував свої пляни, розгортав думу за думою, втіляв їх у намацальну дійсність і прагнув закріпити їх на землі батьків і дідів» [2, с. 226]. І Лев, і його бізнесовий компаньйон Йорданов переконані, що в Україні повинні працювати і заробляти, поліпшуючи добробут своєї держави, свої люди, українці. «Чудовий ліс. Треба тільки з ним уміти. Тут усе... чужаки його підрубують і то як тільки хочуть. А варто взятися б за нього своїм» [2, с. 247].

Боротьбою ідей позначений і внутрішній конфлікт Лева, пов'язаний із коханням до Марії. Як і Євген Рафалович, герой роману І.Франка «Перехресні стежки», Лев опиняється перед дилемою: жити й працювати в ім'я народу, нації, нехтуючи особистим, чи здобути щастя в коханні, сім'ї, добробуті, спокої. Роздвоєність героя – в його самохарактеристиці, зверненій до коханої: «... я людина, що зложена з двох матеріалів. З твердого й м'якого. Часом чую, як вони роздвоюються. Сьогодні я у владі твердого, а диви завтра...» [2, с. 226]. Донцовсько-ніцшеанський тип надлюдини, Лев, до якого наближає свого героя Улас Самчук, робить вибір, вибір – позбавлений сентиментів і співчуття, вибір – на користь праці: «... я люблю працю. Це просто мій чорт. Він сидить десь тут і мучить мене. Я люблю, щоб руки, щоб голова, щоб серце були в русі» [2, с. 206].

У фаустівському дусі Лев нехтує коханням і спокоєм заради вищої мети – пошуку істини, яка для нього у творчій праці для людей. Монолог Лева ідейно співзвучний монологу Фауста: «Я хочу здобути істину, а не любов! Я хочу вирвати мільйони людей з dna їх любови й жбурнути їх у бій за істину! В бій за той саме шмат хліба з потом і кров'ю, тільки вирваний з рук вашої янгольської любови, яку щоденно дрібний крамар продає по всіх закамарках за гроші. Ви всі сто крат розмінені на тисячі дрібних пристрастей, і кожна з тих дрібниць запирає ваш розум і ваше серце... І ви не бачите істини – грішної істини, болочої істини... істини, з якої куються й храми, і їх боги, і весь мир з війнами та іншими злочинами» [2, с. 241].

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що моделюючи тип нової людини – європеїзованого українця, Улас Самчук неприховано декларує свої життєві принципи, промовляючи до читача голосом головного героя, розвінчуючи міф про Радянський Союз як простір цілковитого «блага», показуючи СРСР як світ утопічний і евентуально антилюдяний. Сам письменник протягом усього життя багато й невтомно

працював: і як прозаїк – автор повістей, романів, мемуарів («Марія», трилогія «Волинь», «Гори говорять», «Чого не гоїть огонь», трилогія «Ост», «Юність Василя Шеремети», «На твердій землі», спогади «П'ять по дванадцятій», діалогія «На білому коні», «На коні вороному», «Планета Ді-Пі»), і як публіцист (редактор і автор патріотичних статей газети «Волинь», що видавалася в 1941–1942 рр. в Рівному під час фашистської окупації), і як громадсько-політичний діяч (член Організації українських націоналістів, голова Мистецького українського руху (МУР) на еміграції в Німеччині, що згуртував українських антикомуністично налаштованих письменників в екзилі).

1. Самчук У. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження: У 2 частинах / У. Самчук. – Острог – Луцьк : Вид-во НаУОА, ПВД «Твердиня», 2007. **1.** Самчук У. Кулак: роман / У. Самчук. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 330 с.

Рецензент: к.філол.н., професор В. М. Назарець.